

Výmladkové lesy v krajině Jižních Karpat

Václav Hurt

Úvod

Blízkost mohutného vodního toku Dunaje předurčila území rumunského Banátu k tomu, aby se stalo významnou evropskou dopravní a kulturní křižovatkou. Různorodá a bohatá mozaika přírodních podmínek byla významným předpokladem pro význačné starověké osídlení. Reliéf terénu a geologické podloží (zejména vápencové) taktéž podmínilo místy značnou bohatost půd lesních ekosystémů v okolí obce Svatá Helena (*Sfanta Elena*).

Posuzujeme-li současný stav lesů tohoto regionu, je nutné se alespoň okrajově zmínit o historii jejich využívání. První zmínky o kultivaci těchto bohatých přírodních zdrojů se datují daleko do historie lidské společnosti (pravěku). Další bezpochyby velmi významné a výrazné období osídlení této oblasti spadá do doby římské (KLVAČ 2009), kterou je možno kromě zbytků staveb, jež jsou v mnoha případech pro laické oko téměř nepostřehnutelné, doložit i výskytem některých bylin (např. trómín prorostlý *Smyrnum perfoliatum*).

Na území dnešního českého Banátu se před osídlením českými osadníky vyskytovaly rozsáhlé lesy. První vlnu českého osídlení v Banátu je možno datovat k roku 1823, kdy byla založena první česká vesnice Svatá Alžběta (*Elisabethfeld*) a několik let po ní (1824–1825) vznikla obec Svatá Helena (KLVAČ *I.c.*, KOLEKTIV 2009).

Vazba osídlení na krajinný ráz a využívání lesa

V současné době je krajinný ráz v blízkosti posledně jmenované osady utvářen mozaikou sadů, polí, luk a pastvin, která s rostoucí vzdáleností od vesnice plynule přechází v pastevní step, pastevní les a později v les výmladkový, nízký, popř. střední. Vzdálenější nebo hůře dopravně přístupné porosty mají charakter přirozeného lesa. Z pohledu klasifikace lesních společenstev (ZLATNÍK 1938, FRIČ *et al.* 1959, VYSKOT 1981, PODRÁZSKÝ *et al.* 2001, VRŠKA & HORT 2003) podle míry odlišnosti od stavu lesa přírodního se s ohledem na v minulosti hustší osídlení, tj. intenzivnější využívání krajiny člověkem, na tomto území jedná především o přírodě blízké až přirozené porosty.

Výrazným prvkem nejen v lesních společenstvech, ale i v antropicky více změněných

Pohled na Svatou Helenu od jihovýchodu

zemědělských geobiocenoidech, je z pohledu Středoevropana zářející rozsah a intenzita sukcese, která má samozřejmě znatelný vliv na charakter současných lesních společenstev.

V mnoha ohledech působí krajina českého Banátu, jako by se zde zastavil čas. Konkrétně v obci Svatá Helena nebylo ani za éry kolektivizace možné vzhledem k vápenci vystupujícímu na povrch využít traktorů, a velká část rolníků si proto ještě dodnes podržela jako hlavní tažnou sílu koně. Tato skutečnost se samozřejmě projevila i ve způsobu využívání lesních porostů. Jak již bylo řečeno výše, současná dřevinná skladba se velmi blíží přirozené. S ohledem na geologické podloží a nadmořskou výšku zde převažují druhy a společenstva mediteránního až kontinentálního klimatu.

Významné zastoupení má dub zimní (*Quercus petraea* agg.), habr (orientální *Carpinus orientalis* a obecný *Carpinus betulus*), buk lesní (*Fagus sylvatica*), javor babyka (*Acer campestre*), dále byl zjištěn výskyt javoru mléče (*Acer platanooides*), javoru klenu (*Acer pseudoplatanus*), lísky, lípy, osiky, jilmu, jeřábu břeku (*Sorbus torminalis*) a třešně ptačí (*Cerasus avium*). V údol-

ních nivách potoků se vyskytuje olše lepkavá (*Alnus glutinosa*) a jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*). Z introdukovaných dřevin je velmi ceněn trnovník akát (*Robinia pseudo-acacia*), jehož tvrdé dřevo nachází široké uplatnění. V dřívějších letech byly s různými výsledky prováděny výsadby borovice černé (*Pinus nigra*).

Současný ráz krajiny na tomto území si lze představit jako mozaiku vesnic, zemědělských, lesních a jejich přechodových společenstev, která byla pro české země typická až do konce 19. století. Charakteristickým prvkem dřívější krajiny bylo střídání polí, luk, sadů, pastvin, křovin, pastevních lesů a dalších přírodě bližších nebo přírodě vzdálených lesních ekosystémů, jejichž intenzita ovlivnění činností člověka byla přímo více či méně úměrná vzdálenosti od nejbližšího osídlení. Polní pozemky mají stále mozaikovou strukturu, rozsáhlé plochy jedné zemědělské plodiny se téměř nevyskytují.

Způsob využívání lesa venkovským obyvatelstvem na příkladu obce Svatá Helena

Podle definice lesa (ŘÍMAN *et al.* 1986) je les ekosystém, jehož vůdčí formou jsou dře-

Ukázka jednotlivého výběru ve výmladkovém lese

viny stromovitěho vzrůstu průměrně vyšší než 5 m. Podle tohoto vymezení lze jako les v podmínkách Banátu označit již převážně křovinné pastevní porosty s převahou druhů snázejících intenzivní pastvu dobytka a koz. Na tato společenstva dále navazují porosty nízkého tvaru (resp. výmladkového původu), lesa středního, vysokokmenného (formy jednotlivě výběrné, popř. holosečné), přírodě blízkého a lesa přirozeného. V posledních dvou případech se již nehospodaří nebo se od hospodaření z různých důvodů postupně upouští (z důvodu značné vzdálenosti, snižující se populační hustoty obyvatelstva, alternativních zdrojů energie).

Na příkladu současného a minulého způsobu využívání lesních ekosystémů v blízkosti obce Svatá Helena je možno stanovit čtyři typy využívání: 1. křoviny (pastva dobytka, dříve místy sady, vypalování ohněm); 2. pastevní les (pastva dobytka, dříve místy sady, běžně se provádí vypalování ohněm; pomístní sběr a těžba palivového dříví nebo výběr zaměřený na pastevně využitelné dřeviny); 3. les cíleně využívaný za účelem těžby palivového dříví (obmýty 7–15 let); 4. les využívaný především za účelem těžby paliva s dílčím podílem dříví stavebního. Pořadí jednotlivých typů sleduje především vzdálenost od sídla, dřevinnou skladbu, úživnost stanoviště, reliéf terénu, dopravní dostupnost a následně pak sortimentní strukturu převažujícího porostu.

S ohledem na v současné době existující snahy mnoha malých vlastníků lesa v ČR o trvalou soběstačnost v produkci palivového dříví a stále více diskutovanou otázku širšího uplatnění nízkého, popř. středního tvaru lesa, je nutné zmínit přímo ukázkový způsob obhospodařování uplatňovaný právě v okolí Svaté Heleny, který je v předchozích odstavcích uveden jako les výmladkový nebo les cíleně využívaný za účelem těžby palivového dříví (viz bod 3 předchozího odstavce). Z pěstební hlediska je zajímavé, že se v „pařezině“ nehospodaří stejným způsobem, jaký je znám z našich podmínek, tj. holosečně s obmýtím 7–40 let, ale je zde uplatňován výhradně jednotlivý výběr nejsilnějších jedinců s tloušťkou na pařezu asi od 7 do 20 cm, délkou výřezu do 8 m a s návratnou dobou 7–15 let. Za zmínku stojí rovněž dřevinné složení porostů. Oproti našim podmínkám se ve výmladkovém hospodaření uplatňuje významnou měrou buk lesní, dále habr, dub, javor babyka a méně již líska obecná a vrba.

Po těžbě tak v porostu zůstává dostatečný počet nástupců v dimenzích prozatím pro majitele nevhodných. Tímto zásahem samozřejmě zároveň dochází k jednocení výmladků v trsech. Výhodou tohoto postupu je, že ponechání jedinci mají ihned po těžbě dostatečné růstové postavení, nedochází ke ztrátě na přírůstu, který se dostavuje

u holosečného způsobu. Jedním z celé řady dalších důvodů, proč je jednotlivý výběr v těchto podmínkách uplatňován (ekvivalentem pro podmínky ČR je „SLT 1W a 2W“), je zabránění vzniku velkoplošné eroze, jejíž důsledky jsou známy mimo jiné i z mediteránního pásma Chorvatska.

Nevýhodou jednotlivého výběru je nebezpečí, které představuje riziko degradace pařeziny po několikanásobném seříznutí. Tomuto jevu, který je popisován řadou autorů (POLANSKÝ et al. 1956, VYSKOT 1978, KORPEL 1991, BURSCHEL & HUSS 2003, RÖHRING et al. 2006, SANIGA 2007), je možné na vhodných místech předcházet zajištěním dostatečného počtu jedinců generativního původu.

Maximální těžená tloušťka a délka výřezů se řídí parametry prostředků, které má daný sedlák pro vyklízování, nakládání, transport, manipulaci a pořez dříví k dispozici. Běžnou praxí při vyklízování dříví a jeho transportu, zejména na extrémně svažitéch plochách, je i v současnosti využívání koňských a kravských potahů. Na rovinatých a dobře přístupných terénech se stále více uplatňují traktory.

S narůstající nadmořskou výškou a zhoršující se přístupností terénu se také mění i charakter porostů a hospodářský tvar. V nižších polohách se zde vyskytují společenstva habrových doubrav (hlavně v okolí Svaté Heleny/*Sfanta Elena*, Gerniku/*Gârniku*), ve vyšších pak společenstva bučin (okolí Rovenska/*Ravenska*).

Závěr

Charakter, struktura a textura lesa se v blízkosti osady diametrálně lišila od porostů vzdálenějších, které byly pro svou vzdálenost a dostupnost využívány s různou intenzitou. Čím byl porost od obce vzdálenější, tím byl více zapojen, dřevinná skladba se více blížila přírodní, zároveň se zvyšovala doba obmýty, rostla výčetní tloušťka a zásoba.

V současné době se spíše než účinek kolonizace projevuje opačný jev, kdy vlivem snižující se populační hustoty obyvatelstva dochází k sukcesi pastevních ploch. Tuto

Odvoz dříví kravským potahem – Svatá Helena

Vyklízování pomocí koně – Svatá Helena

**Vypalování podrostu v pastevním lese
– Svatá Helena**

skutečnost je v současné době možné sledovat a místy odvodit z harmonického krajinného rázu střídajících se závrtů, polí, luk, remízků, pastevního nebo až přirozeného lesa, jejichž vzájemný poměr se postupně mění ve prospěch přírodě blízkých až přirozených společenstev.

Z pěstební hlediska je zajímavé, že se ve výmladkových lesích (resp. nízkých lesích) nehospodaří stejným způsobem, jaký je znám z podmínek České republiky, tj. holosečně s obmýtím 7–40 let, ale je zde uplatňován výhradně jednotlivý výběr nejsilnějších jedinců s tloušťkou na pařezu přibližně od 7 do 20 cm, délkou výřezu do 8 m a s návratnou dobou 7–15 let. Za zmínku stojí rovněž dřevinné složení porostů. Oproti našim podmínkám se ve výmladkovém hospodaření rumunského Banátu uplatňuje významnou měrou buk lesní, habr (orientální a obecný), dub, javor babyka a méně již líska obecná a vrba.

Jedním z celé řady dalších důvodů, proč je jednotlivý výběr v těchto podmínkách („ekvivalentem pro podmínky ČR je SLT 1W a 2W“) uplatňován, je zabránění vzniku velkoplošné eroze, jejíž důsledky jsou známy mimo jiné i z mediteránního pásma Chorvatska.

Poděkování

Tento příspěvek vznikl za podpory výzkumného záměru LDF MENDELU v Brně MSM 6215648902 Les a dřevo – podpora

Charakter a struktura výše položených bukových porostů – Rovensko

funkčně integrovaného lesního hospodářství a využívání dřeva jako obnovitelné suroviny, a v rámci grantu MZe ČR Nízký a střední les – plnohodnotná alternativa hospodaření malých a středních vlastníků lesa.

Foto V. Hurt

Autor působí na Lesnické a dřevařské fakultě Mendelovy univerzity v Brně

LITERATURA

BURSCHEL P. & HUSS J. (2003): Grundriss des Waldbaus, 3., unveränderte Auflage. Eugen Ulmer, Stuttgart, 487 pp. – FRIČ J. et al. (1959): Naučný slovník lesnický, II. díl. SPN, Praha, 972 pp. – KLVAČ P. (2009): Příběh české krajiny v Rumunsku. In GEORGE M. & KYŠUČAN L. (eds.): *Rumunská kultura a jazyk v českých zemích*. Univerzita Palackého, Olomouc: 102–112. – KOLEKTIV (2009): Prázdniny u krajanů – Turistika v českých vesnicích rumunského Banátu. <http://www.banat.cz/historie.htm>. – KORPEL Š. (1991):

Pestovanie lesa. Príroda, Bratislava, 465 pp. – PODRÁŽSKÝ V. et al. (2001): Ekologická a ekonomická kritéria pro rozhodování o ponechání lesů ve zvláště chráněných územích spontánním procesům včetně posouzení rizik a ekonomických aspektů. Závěrečná zpráva projektu VaV 610/1/99. LF ČZU, Praha, 125 pp. – POLANSKÝ B. et al. (1956): Pěstění lesů I–III díl. SZN, Praha, 595 pp. – RÖHRING E., BARTSCH N. & LÜPKE B. (2006): Waldbau auf ökologischer Grundlage, 7. Auflage, Eugen Ulmer, Stuttgart, 479 pp. – ŘÍMAN J. et al. (1986): Malá československá encyklopedie III. svazek I – L. Academia, Praha, 901 pp. – SANIGA M. (2007): Pestovanie lesa. TU Zvolen, 310 pp. – VRŠKA, T. & HORT L. (2003): Zásady názvosloví při hodnocení „přirozenosti“ lesních porostů. In ms., AOPK ČR Brno, 8 pp. – VYSKOT M. et al. (1978): Pěstění lesů. SZN Praha, 448 pp. – VYSKOT M. et al. (1981): Československé pralesy. Academia, Praha, 270 pp. – ZLATNÍK A. (1938): Lesní typologie. Lesní rezervace. Prales a les hospodářský. Čs. matice lesnická, Písek, sv. 23: 102–243.

SUMMARY

Hurt V.: Tree Sucker Forests in the Southern Carpathian Landscape

The southern part of the Romanian Banat (western part of the country) has been inhabited by Czechs since 1823. The region's historical development strongly influenced the present state of forests there. The distance from a human settlement is a main factor affecting the forest through management intensity: at more distant sites, more natural tree composition has been preserved. At present, decreasing human population density has been causing overgrowing the former pastures and rangelands. Processes in the karst landscape

resulted in a harmonic landscape scenery/character: the landscape mosaic consists of various patches (limestone holes or dolines, fields, meadows, hedgerows, clusters of trees, forests grazed by livestock to natural forests). The ratio between various habitat types merges into semi-natural or natural communities. Sucker forests, coppice forests respectively are not managed in the way known in the Czech Republic: the biggest trees are selectively logged. The tree composition of forests in the Banat should also be mentioned. From a point of view of sucker forest management, the most important tree species include the European or Common Beech (*Fagus sylvatica*), Oriental Hornbeam (*Carpinus orientalis*), European or Common Hornbeam (*Carpinus betulus*), Oak (*Quercus* spp.) and Hedge Maple (*Acer campestre*). The Common Hazel (*Corylus avellana*) and Willow (*Salix* spp.) are less common there.